Scientific Journal
ISLAMIC REVELUTION STUDIES
Vol. 22, Spring 2025, No. 80

A Study of the Approach of Carter`s State Officials in the Historiography of the Islamic Revolution of Iran

Nasimeh Rezaei [1] \ Yaghub Tavakoli [2]

1. Phd student of Islamic Revolution teachership, Islamic Maaref University, Qom, Iran.
nasimehrezaei@gmail.com
2. Associate professor of Iran`s Political History,
Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran.
yaghubtavakoli@yahoo.com

Abstract Info

Article Type:
Research Article

Received:
2023.06.25
Accepted:
2023.10.10

Abstract

Among the current works in the historiography of the Islamic Revolution, the memoirs of American senior officials are of particular importance. The present study examines six of these memoirs by raising the question: What was the approach of these individuals in writing the history of the Islamic Revolution? The findings of this study show that, given the disastrous effects of the Iranian Revolution on the United States, the Carter`s state was accused by public opinion in that country of negligence towards the Iranian Revolution, and the question has been raised regarding its practical position as to how the US government was able to lose one of its most important areas of influence in the world by allowing such a revolution to occur. Therefore, these memoirs were written with an excusative approach, seeking to provide reasons to justify their actions and absolve themselves of the accusations. In order to achieve this goal, these individuals have refrained from stating many facts in recording the events of the Islamic Revolution of Iran, have largely disregarded honesty, and have even attempted to distort the facts of the Islamic Revolution and Iranian history.

Keywords Islamic Revolution, Historiography of the Islamic Revolution, Distortion, Purifying Pahlavi, Jimmy Carter.

Cite this article: Rezaei, Nasimeh & Yaghub Tavakoli (2025). A Study of the Approach of Carter`s State Officials in the Historiography of the Islamic Revolution of Iran. *Islamic Revelution Studies*. 22 (1). 113-138. DOI: 10.22034/22.80.107

DOI: https://doi.org/10.22034/22.80.107

Publisher: Islamic Maaref University, Qom, Iran.

Introduction

In the domain of historiography of the Islamic Revolution of Iran, numerous and different works have been produced, and without a doubt, some of these works are more frequently consulted by enthusiasts and researchers in this domain than others, Including the writings and memoirs of American officials, especially the personality of Carter, the then President of the United States of America, and some of her government officials.

Since these writings are often used as primary sources and references in research, it is important to pay attention to the level of realism of these works; therefore, this research attempts to explore the approach of the authors of these works and examine their level of concern for expressing the facts.

Methodology

In order to achieve the goal, in this research, using the descriptive method, the relevant writings have been reviewed and the way historical events are recorded in these works has been examined. Then, by analyzing the data obtained, an attempt has been made to discover the historiographical approach of these works. Also, by comparing the claims made in these works with some existing documents, the level of realism of the aforementioned writings has been criticized.

Discussion

According to Western researchers, the most important feature of the Iranian Revolution was that this Revolution was unpredictability and incomprehensibility for foreign observers. The emergence and victory of the Islamic Revolution, given the importance of Iran's position in the West Asian region, the irreplaceable position of oil for the United States, and the importance of Iran's military force in protecting that country's interests in the region, raised this question that How could American officials allow such a revolution to occur in Iran?

In fact, US government officials, who have often been accused by public opinion in their own country of being ineffective in preventing the Iranian revolution or failing to predict it, have used this as a means to justify their inability to predict this major event and the loss of a valuable sphere of influence such as "Iran", They needed to convince public opinion in their country, so they turned to recording their memories of the events of the Islamic Revolution.

Therefore, according to confession American researcher James Beale: the main purpose of these people in recording historical events was not to provide analysis and evidence to explain what happened, but rather to create excuses to justify their own actions.

In this study, the memoirs of American officials have been examined by separating their origin of responsibility into three categories: memoirs of officials from the Office of the President, memoirs of officials from the State Department, and memoirs of officials from the National Security Council.

The present study seeks to answer the question: How did these works record and narrate the events of the Islamic Revolution of Iran, and what approach did they take in historiography?

Results and Findings

The study of these works in this research revealed that in recording the events of the

Islamic Revolution of Iran, the main issue and concern for Carter administration officials was to justify their actions; in other words, they used historiography as a tool to clear themselves of accusations.

Therefore, not only they have not cared about stating historical facts, but they have even distorted history to achieve their goals. In almost all of these writings, on the one hand, they have tried to portray the Pahlavi regime as pure, while on the other hand, they have tried to portray Imam Khomeini and the revolutionaries as violent, belligerent, and irrational. Also, the truth and nature of the relationship between Iran and the United States is hidden from the audience in these works, and the role of the American government in creating dissatisfaction among the Iranian people as a factor in the revolution It is not mentioned at all, and a very superficial analysis of the causes of the revolution is provided.

References

- Beale, James E. (1992). *The Lion and the Eagle: The Unfortunate Relations between Iran and America*. Translated by Foruzandeh Berlian (Jahnashahi). Tehran: Fakhte Publication.
- Brzezinski, Zbigniew, *The Power and Principle*, London: Butler & Tanner Ltd, 1983.
- Carter, Jimmy, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, London: William Collins Sons, 1982.
- Fardoust, Hossein (1991). *The Rise and Fall of the Pahlavi Dynasty*. Vol. 1. Tehran: Information
- Forati, Abdul Wahab (1990). *Theoretical Approaches to the Islamic Revolution (Collection of Articles)*. Qom: Maarif Publishing House.
- Hajati, Mirahamdreza (2014). *Imam Khomeini era*. Qom: Bostan Kitab
- Hajjarian, Saeed (1996). The Impact of the Islamic Revolution of Iran on Social Science Theories. *Huzoor Quarterly*. No. 18
- Izadi, Fouad and others (1400). Analysis of the Carter Administration's Green Light to Saddam Based on Newly Published Documents from the US State Department. *Scientific Quarterly Journal of Sacred Defense Studies*. Volume 7. Issue 3. December rAzar)
- Jordan, Hamilton, *Crisis: the last year of the carter presidency*, New York: Berkly Books, 1983.
- Khomeini, Ruhollah (2010). *Imam's Page: Collection of Imam Khomeini's Works*. Tehran: Institute for the Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Leden, Micheal, & Lewis, William, *Debacle: The American Failure in Iran*, New York: Alfred A. Knopf, 1981.
- Lyman, Hamilton Jordan, Carter's right hand, dies at 63, *The New York Times*, February 18, 2010.
- Saeed, Babi (1990). *Fundamental Fear: Eurocentrism and the Rise of Islamism*. Translated by Gholamreza Jamshidiha. Tehran: Tehran University Press.
- Sick, Gary, *All Fall Down: America's fateful encounter with Iran*, London: I. B. Tauris & Co. Ltd., 1985.
- *Spy Nest Documents*. Issue 12: American Sectors in Iran (3). Spy Nest Documents Center. (undated).

- Sullivan, William H., *Mission to Iran*, New York: Norton & Company, 1981.
- Tavakoli, Yaqoob (2008). *Stylistics of Contemporary Historiography*. Qom: Institute of Islamic Thought and Culture.
- Vance, Cyrus, *Hard Choices: Critical years in America's foreign policy*, New York: Simon and Schuster, 1983.

مجلة علمية
دراسات الثورة الإسلامية
جامعة المعارف الإسلامية
السنة ٢٢ / ربيع عام ١٤٤٦ / العدد ٨٠

دراسة نهج مسؤولى إدارة كارتر فى كتابة تاريخ الثورة الإسلامية الإيرانية

نسيمة الرضائي [١] / يعقوب التوكلي [٢]

١. طالبة دكتوراه في تدريس الثورة الإسلامية، جامعة المعارف الإسلامية، قم، إيران (الكاتبة المسؤولة).
nasimehrezaei@gmail.com

٢. أستاذ مشارك في القسم البحثي لتاريخ إيران السياسي، معهد العلوم الإنسانية والدراسات الثقافية للبحوث، طهران، إيران.
yaghubtavakoli@yahoo.com

معلومات المادة	ملخّص البحث
نوع المقال: بحث **تاريخ الاستلام:** ١٤٤٤/١٢/٠٦ **تاريخ القبول:** ١٤٤٥/٠٣/٢٤	تحظى مذكّرات كبار المسؤولين الأمريكيين بأهمية خاصة بين المؤلّفات البارزة في كتابة تاريخ الثورة الإسلامية. يتناول البحث الحالي دراسة ستة نماذج من هذه المذكّرات، بعد طرح السؤال حول منهج هؤلاء في كتابة تاريخ الثورة الإسلامية. تكشف نتائج البحث أنّه نظرا إلى التأثيرات الكارثية للثورة الإيرانية على أمريكا، كانت إدارة كارتر متهمة بالإهمال إزاء الثورة الإيرانية لدى الرأي العام. وكان السؤال مطروحا بالنسبة إلى أدائها: كيف سمحت أمريكا بحدوث مثل هذه الثورة حتى تخسر إحدى أهمّ مناطق نفوذها في العالم. عليه تمّ كتابة هذه المذكّرات بنهج تبريري وبهدف تقديم أدلة لتبرير أدائهم وتبرئة أنفسهم من الاتهامات الموجهة. واجتنب هؤلاء من ذكر الكثير من الحقائق في تسجيل أحداث الثورة الإسلامية الإيرانية، بغية الوصول إلى الغرض، فلم يراعوا جانب الصدق إلى حد كبير وحتى بادروا بتحريف حقائق الثورة الإسلامية وتاريخ إيران.
الألفاظ المفتاحية	الثورة الإسلامية، كتابة تاريخ الثورة الإسلامية، التحريف، تبييض البهلوي، جيمي كارتر.
الاقتباس:	الرضائي، نسيمة و يعقوب التوكلي (١٤٤٦). دراسة نهج مسؤولي إدارة كارتر في كتابة تاريخ الثورة الإسلامية الإيرانية. *مجلة دراسات الثورة الاسلامية*. ٢٢ (١). ١٣٨ ـ ١١٣. DOI: 10.22034/22.80.107
رمز DOI:	https://doi.org/10.22034/22.80.107
الناشر:	جامعة المعارف الإسلامية، قم، ايران.

نشریه علمی
مطالعات انقلاب اسلامی
سال ۲۲، بهـار ۱۴۰۴، شماره ۸۰

بررسی رویکرد مقامات دولت کارتر در تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی ایران

نسیمه رضائی [۱] / یعقوب توکلی [۲]
۱. دانشجوی دکتری مدرسی انقلاب اسلامی دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران (نویسنده مسئول).
nasimehrezaei@gmail.com
۲. دانشیار گروه پژوهشی تاریخ سیاسی ایران پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.
yaghubtavakoli@yahoo.com

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی
(۱۳۸ ـ ۱۱۳)

مقاله مستخرج از رساله دکتری

تاریخ دریافت:
۱۴۰۲/۰۴/۱۴
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۲/۰۷/۱۸

چکیده

در میان آثار مطرح در تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی، خاطرات مقامات ارشد آمریکایی اهمیت ویژه‌ای دارند. تحقیق حاضر با طرح این پرسش که رویکرد این افراد در نگارش تاریخ انقلاب اسلامی چه بوده، به بررسی شش مورد از این خاطرات پرداخته است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد با توجه به تأثیرات فاجعه‌بار انقلاب ایران برای آمریکا، دولت کارتر نزد افکار عمومی آن کشور به اهمال در برابر انقلاب ایران متهم و این پرسش در قبال عملکرد آن مطرح بوده است که چگونه دولت آمریکا توانست با اجازه وقوع چنین انقلابی، یکی از مهم‌ترین مناطق نفوذش در جهان را از دست بدهد؛ لذا این خاطرات با رویکردی توجیهی در پی ارائه دلایلی جهت موجه ساختن عملکرد و مبرا ساختن خود از اتهامات وارده به نگارش درآمده و برای رسیدن به مقصود، این افراد در ثبت وقایع انقلاب اسلامی ایران، از بیان بسیاری از حقایق خودداری نموده، تا حد زیادی جانب صداقت را رعایت نکرده و حتی به تحریف حقایق انقلاب اسلامی و تاریخ ایران، مبادرت نموده‌اند.

واژگان کلیدی
انقلاب اسلامی، تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی، تحریف، تطهیر پهلوی، جیمی کارتر.

استناد:
رضائی، نسیمه و یعقوب توکلی (۱۴۰۴). بررسی رویکرد مقامات دولت کارتر در تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی ایران. *مطالعات انقلاب اسلامی*. ۲۲ (۱). ۱۳۸ ـ ۱۱۳. DOI: 10.22034/22.80.107

کد DOI:
https://doi.org/10.22034/22.80.107

ناشر:
دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

طرح مسئله

محمدرضا پهلوی تنها حاکمی نبود که انقلاب اسلامی مردم ایران طومار حکومتش را در هم پیچید، بلکه تبعات این طوفان سهمگین، گریبان سی‌ونهمین مستأجر کاخ سفید، جیمی کارتر، را نیز رها نکرده و او را از تصاحب مجدد کرسی ریاست‌جمهوری ایالات متحده آمریکا ناکام ساخت. هرچند ذکر سیاهه اقدامات آمریکا علیه منافع ایران از حوصله این مقال خارج است، اما بدون تردید حمایت این کشور از خون‌آشامان پهلوی مهم‌ترین دلیلی است که مردم ایران را بر آن ساخت تا خاتمه دادن به نظام استبدادی شاهنشاهی را با کوتاه ساختن دست این دولت استعماری از کشور خود، تکمیل نمایند.

هرچند شروع دوران ریاست کارتر بر کاخ سفید با اولین جرقه‌های انقلاب اسلامی هم‌زمان شده بود، اما او نیز مانند رؤسای‌جمهور سابق آمریکا، علی‌رغم شعار فریبنده «حقوق بشر»، فریاد دادخواهی ملت ایران را نادیده گرفته، در حمایت از حکومت پهلوی و حفظ «جزیره ثبات» حافظ منافع آمریکا تردیدی به خود راه نداد؛[۱] لذا برخی شایعات[۲] که اخیراً نیز به بهانه مرگ وی بازتاب بیشتری یافته و این واقعیت را مورد شبهه قرار می‌دهند، در برابر حجم اسناد مخالف، به هیچ عنوان قابل اعتنا نیستند. بدون تردید در کنار نوشته‌ها، خاطرات و گزارشات شخص کارتر و بسیاری از مقامات بلندپایه دولت او، خاطرات همیلتون جردن، رئیس دفتر و مشاور کارتر تحت عنوان «بحران: آخرین سال ریاست‌جمهوری کارتر»،[۳] که در تحقیق حاضر نیز مورد مطالعه قرار گرفته است، بیش از سایرین مبیّن مواضع کارتر در قبال انقلاب ایران و باطل‌کننده آن ادعاها خواهد بود.

داستان خیانت‌های کارتر مدعی «حقوق بشر» به عنوان رئیس‌جمهور مزور آمریکا، تنها به حمایت از جنایات محمدرضا پهلوی در شکنجه‌های وحشیانه معترضین و سرکوب خشن و خون‌بار مبارزات انقلابی مردم ایران خلاصه نمی‌شود، بلکه دولت او به شهادت خاطرات ژنرال هایزر، که در اینجا مورد بررسی قرار خواهد گرفت، مباشرتاً قصد به کار گرفتن ارتش شاهنشاهی جهت کودتا و سرکوب نظامی قیام مردم و ناکام گذاشتن انقلاب ایران را داشته است و هرچند این نقشه خبیثانه با هوشیاری امام خمینی و همراهی مردم خنثی می‌شود، باز هم کارتر و اعضای دولت او را از اقدام علیه مردم ایران مأیوس نساخته، به جاسوسی علیه منافع ایرانیان پرداخته و از هیچ اقدامی همچون تقویت و تشویق خراب‌کاری‌ها علیه

---

۱. این ادعا در متن حاضر با استناد به خاطرات مقامات آمریکایی به اثبات می‌رسد.

۲. به عنوان نمونه ر. ک: مقاله گاردین در خصوص ادعای بی‌بی‌سی مبنی بر ارتباط گسترده میان امام خمینی و دولت کارتر قبل از پیروزی انقلاب اسلامی به آدرس:
https://www.theguardian.com/world/2016/jun/10/ayatollah_khomeini_jimmy_carter_administration_iran_revolution.

3. Crisis: the last year of the carter presidency.

حکومت نوپای جمهوری اسلامی ایران و ایجاد زمینه‌های درگیری و جنگ داخلی و بسط ترور و عملیات نظامی علیه مردم توسط ایادی خود در داخل کشور، دریغ نمی‌ورزد و نهایتاً تا چراغ سبز نشان دادن به صدام، رئیس دولت بعثی عراق و تشویق وی برای حمله نظامی علیه ایران[۱] و تحمیل هشت سال جنگ به این مردم، پیش می‌رود.

برخلاف تبلیغات رسانه‌ای و ادعاهای بی‌اساس بنگاه‌های سخن‌پراکنی غربی که کارتر را «کاتالیزور انقلاب اسلامی»[۲] یا حتی متحد امام خمینی![۳] در خلق انقلاب اسلامی دانسته و به این وسیله سعی در مخدوش نمودن مبانی این قیام عظیم و شگرف تاریخی دارند، مطالعه رفتار وی در قبال ایران در دوره چهارساله ریاستش مشخص می‌سازد او در دشمنی و مبارزه با انقلاب ایران، چه در مرحله پیدایش و قیام اولیه و چه در دوران اوج مبارزات و حتی پس از پیروزی و در دوران گذار و تثبیت نظام نوپا و انقلابی جمهوری اسلامی، از پا ننشسته و شاید خیال خام سرنگونی و شکست این حرکت مبارک را تا لحظه مرگ در خیال می‌پرورانده است؛ اما آنچه در این تحقیق مدنظر بوده، نمایان ساختن این دشمنی در زمینه تاریخ‌نگاری یا به عبارت بهتر با استفاده از ابزار تحریف تاریخ است که با مطالعه و بررسی خاطرات و گزارشات کارتر و برخی مقامات دولت وی حاصل می‌گردد.

بدون تردید انقلاب اسلامی ایران، یکی از مهم‌ترین تحولات دوران معاصر و از بحث‌برانگیزترین آنهاست و تاریخ‌نگاری این مقطع از حیات اجتماعی ایران نیز دارای اهمیتی بسیار است و منابعی که به این منظور در اختیار مورخان و پژوهشگران قرار دارد متنوع می‌باشند. یکی از مهم‌ترین این منابع، که البته به دست غیرایرانیان نگارش یافته خاطرات و گزارشات آن دست از مقامات آمریکایی است که به واسطه نوع مسئولیتشان، به طور مستقیم درگیر مسائل ایران و بالتبع انقلاب اسلامی بوده‌اند. از آنجا که این گزارشات حاوی اطلاعات باارزشی از آن‌سوی انقلاب ایران، یعنی جبهه دشمنان آن، می‌باشد، عنایت به آنها در تاریخ‌نگاری انقلاب ضرورت می‌یابد؛ اما توجه به این نکته نیز ضروری است که این آثار به طور قطع صرفاً به هدف بیان وقایع به نگارش در نیامده‌اند، بلکه رویکردهای دیگری نیز در نگارش این منابع وجود داشته که چه بسا بیان حقیقت را تحت‌الشعاع قرار داده است. با توجه به اینکه این آثار در

---

۱. ر. ک: ایزدی، فؤاد و سایرین، «واکاوی مسئله چراغ سبز دولت کارتر به صدام بر اساس اسناد تازه منتشر شده وزارت خارجه آمریکا»، ***فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس***، دوره ۷، ش ۳، آذر ۱۴۰۰.

۲. ر. ک: مقاله‌ای تحت عنوان «کارتر و ایران؛ سردرگمی مردی که کاتالیزور انقلاب اسلامی شد» در ***تارنمای بی‌بی‌سی فارسی*** به آدرس: https: //www. bbc. com/persian/articles/c8782g8jpn3o.

۳. ر. ک: مقاله‌ای تحت عنوان «کارتر، شاه و خمینی به روایت اسناد آمریکایی» در ***تارنمای رادیو فردا*** به آدرس: https://www.radiofarda.com/a/carter_s_policy_towards_iran_before_and_after_1979_revolution/32877722.html.

بحث تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی جایگاه خاصی دارند، تحلیل رویکردی آنها در کنار بهره‌مندی از محتوای این آثار، ضرورت می‌یابد؛ لذا تحقیق حاضر در پی یافتن پاسخ این پرسش است که:

ـ مقامات دولت کارتر با چه رویکردی به ثبت وقایع انقلاب اسلامی ایران پرداخته‌اند؟

البته در کنار این پرسش اصلی، پرسش‌های دیگری نیز مطرح می‌شود:

ـ این رویکرد برای نیل به چه هدفی اتخاذ شده است؟

ـ مقامات آمریکایی از چه ابزاری در تاریخ‌نگاری، به منظور دستیابی به این هدف، بهره جسته‌اند؟

روش این تحقیق جهت یافتن پاسخ این پرسش‌ها، روش توصیفی است و سعی دارد با تحلیل داده‌هایی که از بررسی این خاطرات به دست می‌آید، به رویکرد آثار مورد نظر و چگونگی ثبت وقایع توسط آنها دست یابد. در زمینه بررسی جریانات تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی در منابع غربی، کتاب‌های ***سبک‌شناسی تاریخ‌نگاری معاصر ایران*** و ***کنکاشی در تاریخ‌نگاری معاصر*** نوشته یعقوب توکلی را می‌توان نام برد که به طور اجمالی به معرفی و بررسی جریانات مختلف تاریخ‌نگاری معاصر ایران پرداخته و به مناسبت به خاطراتی که در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد، اشاره‌ای اجمالی داشته است؛ لکن چنین تحقیق مفصلی بر روی این حجم از خاطرات مقامات آمریکایی و بررسی محتوایی این آثار و رویکرد آنها در مقوله تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی، به صورت تفصیلی و بررسی جامع، تا کنون صورت نگرفته است.

لذا این تحقیق، گامی نوآورانه در بررسی یکی از مهم‌ترین منابع و جریانات تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی است و از آنجا که محققان این حوزه از مراجعه به این آثار بی‌نیاز نیستند، عدم توجه به رویکرد نویسندگان این خاطرات یعنی مقامات دولت کارتر، در ثبت وقایع، منجر به بدفهمی‌های تاریخی خواهد شد؛ زیرا رویکرد خاص این مقامات سبب شده، ثبت صادقانه و واقع‌بینانه وقایع تاریخی در این آثار آسیب دیده، در موارد بسیاری تاریخ دچار تحریف شود. روش‌ها و ابزار به کار گرفته شده در این آثار در جهت رویکرد مورد بحث نیز از مسائل مهمی است که باید مورد بررسی قرار بگیرد؛ چراکه این روش‌ها تحریفات تاریخی را به همراه داشته‌اند. با این حال علی‌رغم اهمیت این موضوع، در این باره تحقیق جامعی صورت نگرفته است.

تبیین مسئله

واقعیت این است که نزد خاندان پهلوی و شخص محمدرضا در وهله نخست و نیز سایر ناظران بین‌المللی، پیدایش و پیروزی انقلاب اسلامی این پرسش را مطرح ساخت که با توجه به اهمیت موقعیت ایران در منطقه غرب آسیا و جایگاه بی‌بدیل نفت نزد آمریکا و اهمیت نیروی نظامی ایران در حراست از

منافع آن کشور در منطقه، چگونه مقامات آمریکایی توانستند اجازه وقوع چنین انقلابی در ایران را بدهند؟ انقلابی که در وهله نخست منافع آنها را با تهدید مواجه می‌ساخت (Ledeen & Lewis, 1981: 5).

در واقع مقامات دولتی آمریکا که غالباً از منظر افکار عمومی کشور خود، متهم به کم‌کاری در خصوص جلوگیری از انقلاب ایران یا ناتوانی از پیش‌بینی آن بوده‌اند، به ابزاری جهت توجیه ناتوانی خویش از پیش‌بینی این حادثه بزرگ و از دست دادن منطقه نفوذ باارزشی چون «ایران»، نیازمند بودند تا افکار عمومی کشور خود را اقناع سازند (توکلی، ۱۳۸۷: ۱۱۳)؛ ازاین‌رو به ثبت خاطرات خود از وقایع انقلاب اسلامی روی آوردند. لذا آن‌گونه که محقق آمریکایی، جیمز بیل نیز معترف است، مقصود اصلی این افراد از بیان حوادث تاریخی، نه ارائه تحلیل و اقامه ادله برای توضیح چیزی که رخ داده، بلکه دست‌وپا کردن بهانه‌هایی برای توجیه عملکرد خودشان بوده است (بیل، ۱۳۷۱: ۳۳۰).

در این پژوهش، خاطرات مقامات آمریکایی به تفکیک خاستگاه مسئولیت آنها در سه دسته مورد بررسی قرار گرفته است: خاطرات مقامات دفتر ریاست‌جمهوری، خاطرات مقامات وزارت خارجه و خاطرات مقامات شورای امنیت ملی آمریکا. تحقق حاضر درصدد یافتن پاسخ این پرسش است که این آثار در ثبت تاریخ انقلاب اسلامی ایران و روایت وقایع آنچه رویکردی را در پیش گرفته و تاریخ‌نگاری آنها واجد چه ویژگی‌هایی است؟

فرضیه این تحقیق بر این مبناست که نویسندگان این خاطرات، با توجه به رویکرد توجیه عملکرد خویش، به ثبت وقایع اقدام و تاریخ را با جهت‌گیری خاصی روایت نموده و تاریخ‌نگاری آنها در موارد بسیاری غیرصادقانه بوده و حتی از تحریف حقایق تاریخی جهت رسیدن به مقصود بهره جسته‌اند.

در این پژوهش، سعی شده با بازخوانی خاطرات افراد مدنظر و تحلیل روایات ارائه شده آنها از انقلاب اسلامی، رویکرد این آثار با توجه به ویژگی‌های تاریخ‌نگاری‌شان، تبیین گردد.

چارچوب نظری بحث

به اذعان پژوهشگران غربی، مهم‌ترین ویژگی انقلاب ایران، قابل پیش‌بینی و قابل فهم نبودن آن برای ناظران خارجی بوده و هست. به تعبیر اسکاچپل، سقوط رژیم شاه، به عنوان یک شگفتی ناگهانی برای ناظرین خارجی اعم از دوستان شاه تا روزنامه‌نگاران و دانشمندان علوم سیاسی و اجتماعی و پدیده‌ای کاملاً خلاف قاعده و طبیعت بود.[۱] این انقلاب با هیچ یک از ضابطه‌های معمول نمی‌خواند. انقلاب اسلامی ایران برای تحلیلگران سیاسی و اجتماعی منطقه به صورت معمایی در آمده بود.[۲] و در ذات خود

---

۱. اسکاچپل، ***حکومت تحصیل‌دار و اسلام شیعه در انقلاب ایران***، مندرج در: فراتی، ***رهیافت‌های نظری بر انقلاب اسلامی***.

۲. مایکل کیمل (استاد جامعه‌شناسی دانشگاه نیویورک) در کتاب ***پیامبران نوین و مثل‌های کهن: افسون‌ها و تقالید در انقلاب ایران***، سخن را با این نکته آغاز می‌کند: «انقلاب اسلامی ایران برای تحلیلگران سیاسی و اجتماعی منطقه به

هیچ شباهتی با انقلاب‌های دیگری که در قرن حاضر به وقوع پیوسته نداشت،[۱] به تعبیری، آنچه در ایران روی داد یک «بی‌تعریف» بود.[۲]

به تعبیر بابی سعید این هجوم جریان نظریه‌پردازی و تحلیلگری غرب که از ترسی بنیادین حکایت می‌کند. به تعبیر وی «تجدید حیات اسلامی، در سطح گسترده‌تر، اضطراب فرهنگی در غرب را نشان می‌دهد. غرب، تصور گذشته تحریف‌شده خود را در اسلام می‌بیند. تجدید حیات اسلامی نمایانگر تولد مجدد خدایی است که غربیان آن را کشته بودند تا بشر بتواند بهتر زندگی کند. احیای اسلام به معنای انتقام خداوند است و به بازگشت ایمان اشاره دارد، بازگشت به تمام چیزهایی که ایده آزادی روزافزون بشریت را زیر سؤال می‌برد».[۳] اینها همه از جمله دلایلی هستند که اندیشمندان غربی را به مطالعه ابعاد مختلف انقلاب اسلامی و اندیشه بنیانگذار آن، امام خمینی ترغیب نموده است. البته این مطالعات رویکردهای گوناگونی دارد که رویکرد تاریخ‌نگارانه یکی از آنهاست.

اما در تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی ایران نیز رویکرد آثار آمریکایی، یکسان نیست. با توجه به مطالعاتی که ما در این زمینه صورت دادیم، به نظر می‌رسد رویکرد کلی این آثار را می‌توان در سه دسته‌بندی عمده قرار داد: آثاری که رویکرد آنها تحقیق پیرامون علل انقلاب و پاسخ به چرایی وقوع آن بوده است، مانند کتاب ***شیر و عقاب***، نوشته جیمز بیل. در این آثار هرچند ممکن است چهره غرب، بالاخص آمریکا، تطهیر و اقدامات آنها در ایران، توجیه شده باشد، اما مسئله اصلی نویسنده یافتن عللی برای پدیده شگفت انقلاب اسلامی در ایران است، هرچند که در اغلب موارد، نتیجه این تحقیق قرار است

صورت معمایی در آمده است؛ زیرا با اینکه انقلاب اسلامی رودرروی امپریالیسم و به خصوص آمریکا ایستاد، در همان حال و به همان میزان نفرت و دشمنی خود را با شوروی و استراتژی‌های سوسیایستی در سیاست و اقتصاد آشکار ساخت، و با اینکه این انقلاب، مردمی بود و بر نیروهای مردمی تکیه می‌کرد و بزرگ‌ترین راهپیمایی‌هایی تاریخ را با بیش از دومیلیون شرکت‌کننده در تهران و میلیون‌ها تن در شهرهای دیگر برپا می‌کرد، با این همه اکثر شرکت‌کنندگان از ساکنان شهرها بودند. این برعکس دیگر انقلاب‌های جهان سوم بود که کشاورزان و روستاییان پایه اساسی آنها را تشکیل می‌دادند». آنچه به گفته کیمل، این معما را پیچیدگی بیشتری بخشیده شخصیت امام خمینی‌ﷺ است که نقش اساسی را در پیروزی انقلاب و تشکیل حکومت ایفا کرده‌اند (ر. ک: حجاریان، «تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر نظریات علوم اجتماعی»، ***فصلنامه حضور***، ش ۱۸).

۱. حاجتی، ***عصر امام خمینی***ﷺ، ص ۳۳.

۲. سخنان بوش رئیس‌جمهور آمریکا به نحوی دیگر واقعیت فوق را مبرهن می‌کند؛ وی می‌گوید: «من از رئیس وقت سازمان سیا که به دلیل پیروزی انقلاب ایران از کار بر کنار شد، پرسیدم: "یعنی شما با این همه آدمی که در دنیا دارید با این همه تجهیزات فوق پیشرفته، با این همه بودجه‌ای که صرف می‌کنید نتوانستید انقلاب مردم ایران را پیش‌بینی کنید؟" او در پاسخ به من گفت: "آنچه در ایران روی داده است یک «بی‌تعریف» است، کامپیوترهای ما آن را نمی‌فهمند!"» (ر. ک: نوری‌زاد، «بی‌تعریف»، ***روزنامه کیهان***، ۱۳۷۸/۱۱/۱۰).

۳. سعید، بابی، ***هراس بنیادین: اروپامداری و ظهور اسلام‌گرایی***، ص ۵.

حاکمان ایالات متحده آمریکا را به اشتباهات خود در ایران واقف و آنها را از تکرار همان اشتباهات در سایر مناطق تحت نفوذ خود برحذر دارد.

دسته بعدی آثاری هستند که به قصد تطهیر پهلوی و تخریب وجهه انقلاب ایران و تحریف آن به رشته تحریر درآمده‌اند. البته ذکر این نکته اینجا نیز ضروری است که در آثار آمریکایی به طور غالب نگاه به خاندان منحوس پهلوی، نگاهی منفی نبوده و به علاوه از ماهیت اصلی انقلاب و شخصیت ممتاز رهبری آن، یعنی امام خمینی‌رحمه‌الله، نیز فهم درستی صورت نگرفته است؛ اما مسئله اصلی در این دست آثار، برخلاف دسته قبل، نه فهم علل بروز انقلاب بلکه ارائه تصویری غیرواقعی از این برحه از تاریخ ایران به‌طورکلی و پدیده عظیم انقلاب به طور خاص است. کتاب ***سقوط بهشت: پهلوی‌ها و آخرین روزهای شاهنشاهی ایران***[1] از جمله نوشته‌های بازاری و کم‌ارزشی به لحاظ اتقان علمی است که می‌توان آن را در زمره این دسته آثار قرار داد؛ اما پروژه «تاریخ شفاهی دانشگاه هاروارد» با مدیریت حبیب لاجوردی، که با ظاهری علمی و در قالب پژوهشی دانشگاهی انتشار یافته در واقع همان رویکرد را دنبال نموده و در این دسته قرار می‌گیرد.

اما آثار دسته سوم که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته‌اند، نوشته‌هایی هستند با رویکردی خاص که نه مانند آثار دسته اول، مسئله اصلی آنها یافتن علل انقلاب است و نه مانند نوشته‌های دسته دوم، تطهیر پهلوی و تحریف انقلاب ایران، بلکه مسئله اصلی نویسندگان این دست آثار، که همه از مقامات دولت وقت آمریکا هستند، فراهم آوردن توجیهاتی است جهت زدودن غبار اتهام از عملکرد خویش در قبال پدیده انقلاب ایران. ازاین‌رو تحقیق حاضر، این رویکرد را «رویکرد توجیهی» نام‌گذاری نموده و درصدد است که نشان دهد این رویکرد با چه ترفندها و روش‌هایی در این نوشته‌ها، دنبال شده است و در نهایت تأثیر این رویکرد بر واقع‌نمایی این دست نوشته‌ها را بررسی نماید.

۱. خاطرات مقامات دفتر ریاست‌جمهوری آمریکا

یک. خاطرات جیمی کارتر[2]

کارتر، سی‌ونهمین رئیس‌جمهور آمریکا، در سال ۱۹۷۷ تا ۱۹۸۱ قدرت را در کاخ سفید در دست داشت. وی در کتابی با عنوان ***ماندن بر سر عقیده: خاطرات یک رئیس‌جمهور***[3] خاطرات چهارساله دوران ریاست خود را به قلم آورده و فصلی را نیز به حوادث ایران اختصاص داده است. مسئله مهم این است که

1. "The Fall of Heaven: the Pahlavis and the fnal days of Imperial Iran", by Andrew Scott Cooper.
2. Jimmy Carter.
3. Keeping Faith: Memoirs of a President.

در ذهن آمریکایی‌ها، دولت کارتر در مقابله با ایران متهم به کم‌کاری است (Ledeen & Lewis, 1981: 237). لذا وی انگیزه زیادی جهت توجیه عملکرد خویش به کمک ابزار خاطره‌نگاری داشته و در نوشته‌هایش با استفاده از روایت‌هایی جانبدارانه و حتی غیرصادقانه کوشیده به این هدف دست یابد. این روایت‌ها را می‌توان این‌گونه برشمرد:

الف) تطهیر محمدرضا پهلوی

دستاویز کارتر جهت کسب ریاست کاخ سفید، طرح شعار فریبنده حقوق بشر و انتقاد به رژیم‌های دیکتاتوری به هدف تأثیرگذاری بر حوزه بلوک شرق و کشورهای تحت نفوذ اتحاد جماهیر شوروی بود (Ledeen & Lewis, 1981: 66)، لذا در وهله نخست لازم بود حمایت خود از محمدرضا پهلوی را که در سطح جهان به یک دیکتاتور خشن معروف شده بود (Sullivan, 1981: 25) توجیه کند. ازاین‌رو وی خاطرات خود در خصوص ایران را با عباراتی در توصیف محمدرضا آغاز نمود ه است و او را «مردی دوست‌داشتنی، استوار، باابهت، ولی بدون خودنمایی» تصویر می‌کند (Carter, 1982: 434). در خاطرات وی، شاه حاکمی دل‌رحم است که علی‌رغم منش دیکتاتوری (Carter, 1982: 436) خون‌ریز نبوده، در استفاده ابزار نظامی برای سرکوب مخالفت‌ها همواره تردید داشته و همین تردید، بر شدت نارضایتی‌ها و مخالفت‌ها علیه او افزوده است (Carter, 1982: 438). کارتر مدعی است رویکرد شاه جهت مقابله با بحران اعتراضات، مسالمت‌آمیز بوده و حتی جهت ایجاد فضایی آزادانه‌تر از سفیران آمریکا و انگلیس درخواست راهنمایی برای حرکت به سوی دموکراسی داشته است (Carter, 1982: 437).

البته کارتر، توجیه حمایت خود از شاه را به تلطیف چهره او محدود نساخته و به جایگاه حکومت پهلوی در حفاظت از منافع آمریکا نیز اشاره می‌کند. کارتر تصریح می‌کند، محمدرضا، به عنوان «هم‌پیمانی قدرتمند» برای آمریکا، (Carter, 1982: 435) عامل دلگرمی کاخ سفید جهت فراهم آوردن پشتیبانی‌های لازم برای تثبیت موقعیت اسرائیل در منطقه بوده و علی‌رغم تحریم اعراب، نفت اسرائیل را تأمین می‌کرده است (Carter, 1982: 435) .

ب) ارائه تصویری موجه از خود و دولت آمریکا

حربه دیگری که کارتر برای توجیه عملکرد خویش به کار گرفته، ادعای عدم اراده دولت او برای دخالت در امور داخلی ایران است. وی مدعی است هرچند شاه در برابر اعتراضات و سرکوب مخالفان، اعتماد به نفس خود را از دست داده و بیش از پیش مأیوس گشته بود، لکن علاقه نداشت شخصی از آمریکا به وی فرمان دهد و در امور کشورش دخالت کند (Carter, 1982: 439). او تصمیم شاه مبنی بر تشکیل دولت نظامی و سپس تشکیل دولت ائتلافی (Carter, 1982: 440) و همچنین خروج از ایران (Carter,

1982: 443) را تصمیم شخص وی می‌داند، اما در عین‌حال اذعان می‌دارد بحث‌های بسیاری در کاخ سفید پیرامون یافتن بهترین راه برون‌رفت از این بحران مطرح بوده (Carter, 1982: 439) و محمدرضا نیز درمورد اجرای پیشنهادات کاخ سفید، رضایت کامل داشته است (Carter, 1982: 440).

از آنجا که وی نیاز داشته افکار عمومی کشورش را قانع سازد که در مقابله با انقلاب ایران، تدابیر لازم را به کار برده و از موضع حراست از منافع آمریکا، با این بحران مواجه شده است، لذا هرچند ناگزیر می‌شود به برخی جنایات شاه، مانند واقعه میدان ژاله در هفدهم شهریور ۱۳۵۷ اشارات مبهم و مختصری داشته و از آن اعلام برائت کند (Carter, 1982: 438)، مدعی می‌شود در حمایت از محمدرضا دچار تردید شده، اما عاملی که او را به تداوم این حمایت مصمم می‌ساخته، عدم شناخت کافی از معترضین و گرایشات ضدآمریکایی آنها بوده است (Carter, 1982: 440). ازاین‌رو تصمیم می‌گیرد برای اطمینان از حفظ کارایی ارتش در مواجهه با مخالفان حتی در صورت خروج شاه، «نماینده‌ای توانمند و قابل اطمینان» به ایران اعزام کند (Carter, 1982: 443) و البته اشاره می‌کند وظیفه هایزر، این نماینده توانمند، مطابق ایده مورد توافق کارتر و برژنیسکی، مشاور امنیت ملی او (Carter, 1982: 450)، حفاظت از دولت غرب‌گرای بختیار در برابر انقلابیون با ابزار نظامی و در صورت لزوم، کودتا بوده است (Carter, 1982: 449). کارتر با اشاره به اختلافات میان مقامات وزارت امورخارجه و شورای امنیت دولتش (Carter, 1982: 445) مدعی است عدم تمایل سالیوان، سفیر آمریکا در ایران (Carter, 1982: 446)، و اکراه مقامات وزارت امور خارجه آمریکا در تبعیت از دستورات او (Carter, 1982: 449) سبب ناکامی ایده او و پیروزی انقلابیون شد.

در روایت حوادث پس از انقلاب و فرار و آوارگی شاه از ایران نیز، علی‌رغم تصویری که سعی داشته به عنوان یک سیاستمدار اخلاق‌محور از خود در اذهان آمریکایی‌ها بسازد (Ledeen & Lewis, 1981: 68)، ابایی از تصریح به این موضوع ندارد که از بیم به خطر افتادن جان اعضای سفارتش در ایران، قاطعانه مخالف ورود شاه به آمریکا بوده است (Carter, 1982: 453). البته او به علل و ریشه‌های این نگرانی و نقش دو دهه استعمارگری آمریکایی‌ها در نهادینه شدن نفرتی عمیق از آنها در میان ایرانیان، اشاره‌ای نمی‌کند.[1] ازاین‌رو جریان تسخیر سفارت آمریکا را که به تصریح خودش، تعیین‌کننده سرنوشت حیات سیاسی او بود (Carter, 1982: 566)، کاملاً یک‌جانبه روایت کرده و بدون اینکه تحلیل درستی از علل این اقدام ارائه دهد، علت آن را تنها سفر شاه به آمریکا عنوان نموده (Carter, 1982: 453) و از

---

۱. در اسناد به دست آمده از سفارت آمریکا در تهران، گزارشاتی پیرامون احساسات ضدآمریکایی مردم ایران و علل این نفرت، به مقامات آمریکایی وجود دارد. به عنوان نمونه ر. ک: اسناد لانه جاسوسی، شماره ۱۲: ***دخالت‌های آمریکا در ایران (۳)***، مرکز اسناد لانه جاسوسی، بی‌تا، ص۵۰.

سر نخوت، دانشجویان ایرانی را «تروریست» (Carter, 1982: 505) و ایرانیانی که سرنوشت سیاسی او را این‌گونه به بازی گرفته‌اند «افراد غیرمنطقی» می‌نامد (Carter, 1982: 569)؛ اما مدعی می‌شود علی‌رغم آمادگی برای حمله نظامی (Carter, 1982: 466)، نگران صدمه دیدن مردم ایران در این میان بوده است(Carter, 1982: 461)؛ لکن از آنجا که تنبیه ایران برای عدم تکرار چنین حادثه‌ای ضرورت داشته، لاجرم توافق عمومی شورای امنیت سازمان ملل برای تحریم ایران را تحصیل نموده است (Carter, 1982: 479).

ج) مخدوش ساختن چهره امام خمینی و انقلابیون

کارتر برای توجیه ناکارآمدی تدابیرش نیاز داشته انقلابیون و به ویژه رهبر انقلاب را افرادی غیرمنطقی نشان دهد؛ ازاین‌رو بدون اشاره به سابقه پانزده‌ساله مبارزاتی امام خمینی، پذیرش رهبری ایشان از سوی مخالفین را متأخر از بروز ناآرامی‌ها در کشور و به سبب اتخاذ روش‌های سرسختانه انقلابی ایشان دانسته (Carter, 1982: 439 - 440) و مدعی می‌شود امام مبارزات انقلابی را با ایجاد زمینه درگیری‌های خونین میان معترضین و حکومت، به پیش برده (Carter, 1982: 441) و پس از پیروزی نیز او و طرفدارانش، برخلاف رویه مصالحه‌جویانه دولت موقت، سعی داشتند ایران را در ناآرامی نگه دارند (Carter, 1982: 453). در نتیجه مذاکره با رهبر انقلاب ایران فایده‌بخش نبوده است و این‌گونه طرح‌ریزی عملیاتی نظامی برای جان گروگان‌های آمریکایی موجه می‌شود. البته وی بدون ارائه شواهد و علی‌رغم شکست ایده‌اش، مدعی می‌شود این عملیات موجب ترس و اختلاف میان مقامات ایرانی شده است (Carter, 1982: 524).

دو. خاطرات همیلتون جردن[1]

همیلتون جردن، رئیس دفتر و مشاور کارتر، خاطرات خود از انقلاب اسلامی ایران و به طور ویژه تسخیر سفارت آمریکا و اسارت کارکنان آن در تهران را در کتابی تحت عنوان ***بحران: آخرین سال ریاست‌جمهوری کارتر***[2] منتشر ساخته است. وی مدعی است در نگارش این کتاب از یادداشت‌ها و گزارشات روزانه خویش از ژانویه ۱۹۷۸ تا پایان ریاست‌جمهوری کارتر، خاطرات منشی خود «الیانور کنورس»،[3] اسناد رسمی دولت آمریکا و مصاحبه با افرادی که به طور مستقیم درگیر جنبه‌های مختلف موضوع بوده‌اند، بهره برده است (Jordan, 1983: 1 - 2). جردن هدف خود از تنظیم و نشر این خاطرات

1. Hamilton Jordan.
2. Crisis: the last year of the carter presidency.
3. Eleanor Connors.

را نگارش درباره بحرانی عنوان می‌کند که سال ۱۹۸۰ را برای کارتر به یک سال «واقعاً جهنمی» تبدیل کرد (Jordan, 1983: 1). او که در جوانی دو تجربه نقش‌آفرینی موفق در ستاد انتخاباتی کارتر در انتخابات فرمانداری ایالت جورجیا و نیز انتخابات ریاست‌جمهوری داشته، به عنوان مشاور ارشد و یار غار کارتر،[1] در این کتاب قصد دارد عملکرد رئیس خویش را توجیه کند؛ لذا او نیز مانند کارتر در بیان وقایع تاریخی، از ترفند ارائه روایت‌های جانبدارانه و حتی غیرصادقانه بهره برده است.

الف) تمرکز بر اهمیت استراتژیک ایران برای آمریکا و تطهیر پهلوی

جردن نیز برای توجیه حمایت آمریکا از دیکتاتوری مانند شاه، خاطراتش را با بیان اهمیت ایران و شخص محمدرضا به عنوان عاملی مهم در تأمین نفت غرب صنعتی و حفاظت از منطقه نفت‌خیز خلیج فارس در برابر نفوذ شوروی، آغاز و اذعان می‌دارد منافع آمریکا در گرو حفظ ثبات حکومت شاه و تداوم حمایت از او بوده است (Jordan, 1983: 20). در ادامه نیز، هر کجا از محمدرضا سخن گفته، او را نه به عنوان یک دیکتاتور مستبد و جنایتکار که منشأ خشم مردم ایران بوده، بلکه به عنوان پادشاهی آواره، آرام و به دور از تکبر و غرور خاص دیکتاتورها و در عین‌حال ضعیف، رنجور و قابل ترحم، به تصویر کشیده است (Jordan, 1983: 77 - 78).

ب) تطهیر کارتر و عملکرد او

جردن بر مبنای اصالت منافع آمریکا، سایر اقدامات دولت کارتر را نیز موجه جلوه می‌دهد. به عنوان مثال آنجا که حضور شاه در ایران، در تضاد با منافع آمریکا و مانع انجام اصلاحات مطابق میل آنها بود، اعتراف می‌کند که آمریکایی‌ها او را به رفتن از ایران ترغیب کردند (Jordan, 1983: 20). پس از ورود امام خمینی به ایران و پیروزی انقلاب اسلامی در فوریه ۱۹۷۹، نیز به تغییر سیاست آمریکا، جهت حفظ فرصت برقراری ارتباط با حکومت جدید ایران اشاره و اذعان می‌دارد کارتر مخالف ورود شاه به آمریکا بوده است (Jordan, 1983: 21).

اما روایت جردن از انقلاب اسلامی، مانند سایر دولت‌مردان آمریکایی، روایت بحرانی است که با برانداختن شاه، به رهبری یک «متعصب مذهبی هفتادونه‌ساله»، منافع غرب را در منطقه خلیج فارس با تهدیدات جدی مواجه ساخت (Jordan, 1983: 20) و در ادامه با ماجرای گروگان‌گیری، ابهت آمریکا را در جهان به چالش کشیده (Jordan, 1983: 36)، کارتر را از موفقیت در کارزار انتخاباتی باز داشت (Jordan, 1983: 394).

1. Cf. Lyman "Hamilton Jordan, Carter's right hand, dies at 63". The New York Times, February 18, 2010.

از آنجا که جردن، رئیس‌دفتر کارتر و «مرد شماره یک رئیس‌جمهور» (Jordan, 1983: 116) بوده، برای توجیه عملکرد دولت، راه تجلیل از رئیس خود را در پیش می‌گیرد. او ابتدا به کمک استعاره‌ای نمادین با نام بردن از سه رئیس‌جمهور محبوب کارتر، یعنی «توماس جفرسون»،[1] «آبراهام لینکلن»[2] و «هری ترومن»،[3] آنها را نزد کارتر به ترتیب نماد دانایی، انسانیت و شجاعت دانسته (Jordan, 1983: 20)، تلویحاً در خاطرات خود تجلی این صفات را در رفتار کارتر به تصویر کشیده و بر نقاط ضعف او سرپوش می‌گذارد. به عنوان مثال در راستای تطهیر کارتر از اتهام عدم یک‌پارچگی در دولتش، وجود اختلافات میان مقامات گروه سیاست خارجی، یعنی برژینسکی و ونس، را نه از سر بی‌برنامگی، بلکه تصمیم عامدانه کارتر مبنی بر به‌کارگیری روحیات مختلف در دولت و نشانه وجوه مختلف شخصیت وی می‌داند (Jordan, 1983: 38)، یا ناتوانی کارتر در حل بحران اسارت جاسوسان[4] سفارت آمریکا را درماندگی در مقابل مشتی مسلمان افراطی غیرمنطقی تصویر کرده است (Jordan, 1983: 30).

ج) تخریب چهره انقلابیون و رهبر انقلاب

از طرف دیگر او سعی دارد از امام خمینی یک چهره غیرمنطقی و تندرو ترسیم کند. یک «متعصب مذهبی هفتادونه‌ساله» که منافع غرب را در منطقه خلیج فارس با تهدیدات جدی مواجه ساخته، (Jordan, 1983: 20) در ماجرای تسخیر سفارت آمریکا در تهران، برخلاف تصوری که از یک رهبر مذهبی می‌رود به «آدم‌ربایی» راضی شده (Jordan, 1983: 43) و صرفاً با اغراض سیاسی و به هدف تحقیر آمریکا (Jordan, 1983: 30) از اسارت «دیپلمات‌های بی‌گناه آمریکایی» (Jordan, 1983: 28) حمایت کرده و درعین‌حال به هیچ راه‌حل صلح‌آمیزی برای حل مشکل به وجود آمده پایبند نبوده است (Jordan, 1983: 165).

بدون تردید کارتر و تیم او در دولت، بزرگ‌ترین ضربه را از اقدام دانشجویان ایرانی در ماجرای اسارت کارکنان سفارت آمریکا متحمل شده و به اعتراف جردن عدم موفقیت آنها در بازگرداندن نیروهایشان به آمریکا و شکست نیروهای نظامی‌شان در طبس، تمام اقدامات چهارساله آنها را تحت‌الشعاع قرار داد (Jordan, 1983: 358). ازاین‌رو جردن در این کتاب، برای توجیه اطاله بحران، گناه را به گردن ایرانیان

---

1. Thomas Jefferson.
2. Abraham Lincoln.
3. Harry S. Truman.
۴. این لفظ با توجه به تأکیدات امام خمینی به کار رفته است. ایشان بارها در مواجهه با پرسش‌های مکرر در خصوص چرایی بازداشت دیپلمات‌های آمریکایی، قویاً مسئله جاسوس بودن آنها را متذکر و بر این واقعیت اصرار داشتند که در این سفارت‌خانه، مشغله اصلی کارکنان، جاسوسی بوده و آنها دیپلمات به معنای واقعی نبوده‌اند (ر. ک: ***صحیفه امام***، ج ۱۱، ص ۳۰، ۳۱، ۲۶۹ و ۲۷۰).

می‌اندازد و مدعی می‌شود کارتر از ابتدا مخالف راه‌حل نظامی بوده است (Jordan, 1983: 42)، لکن به واسطه عدم تمایل ایرانی‌ها به راه‌حل مسالمت‌آمیز (Jordan, 1983: 165) و نتیجه‌بخش نبودن مذاکره با آنها، کارتر لاجرم به سراغ گزینه نظامی می‌رود (Jordan, 1983: 239).

۲. خاطرات مقامات وزارت خارجه آمریکا

یک. خاطرات سایروس ونس

سایروس ونس،[1] وزیر خارجه دولت کارتر، خاطرات خود از دوران تصدی مسئولیت وزارت خارجه در دولت کارتر را در کتابی تحت عنوان ***انتخاب دشوار: سال‌های بحرانی در سیاست خارجی آمریکا***[2] به رشته تحریر درآورده و از آنجا که وی به صورت مستقیم درگیر مسائل انقلاب اسلامی ایران بوده، بخشی از کتاب خویش را به ایران و وقایع انقلاب اسلامی اختصاص داده است.

انقلاب ایران از منظر ونس، مانند سایر مقامات آمریکایی، بحرانی است که به منافع آمریکا در ایران و منطقه غرب آسیا، ضربه زده (Vance, 1983: 347) و بیشترین تأثیر منفی را بر اقتصاد آمریکا وارد ساخته است (Vance, 1983: 348)؛ ازاین‌رو او نیز در این کتاب کوشیده با به‌کارگیری ترفندهایی در روایت تاریخ، عملکرد خویش در مواجهه با این بحران را توجیه کند.

الف) توجیه حمایت آمریکا از پهلوی

ونس در وهله نخست سیاست حمایت آمریکا از دیکتاتوری محمدرضا پهلوی را، به عنوان عامل بروز انقلاب، موجه جلوه دهد، لذا بحث خود در خصوص ایران را با بیان موقعیت راهبردی ایران در منطقه خلیج فارس و نقش شاه در تأمین و تضمین منافع آمریکا در این منطقه، آغاز کرده (Vance, 1983: 315) و تصریح می‌کند در پی اجرای «دکترین نیکسون» و استفاده از نیروی نظامی ایران جهت تضمین منافع آن کشور در منطقه خلیج فارس و بالتبع سیاست افزایش فروش سلاح به شاه در دوران ریاست‌جمهوری نیکسون و فورد (Vance, 1983: 315) میان منافع آمریکا و سیاست‌های شاه به نحو قابل توجهی هماهنگی به وجود آمده بود (Vance, 1983: 317).

ونس با حمایت از اصل سیاست تجهیز نیروی نظامی پهلوی، معترف است این سیاست‌ها در افزایش رویه استبدادی محمدرضا تأثیر مستقیم داشته است (Vance, 1983: 315) و از این جهت دولت‌های قبلی را مورد نقد قرار داده و مدعی است، اهمیت مسائل نظامی سبب شده بود آنها از مسئله توسعه

---

1. Cyrus Vance.
2. Hard Choices: Critical years in America's foreign policy.

سیاسی غفلت ورزند (Vance, 1983: 315)؛ هرچند که به گفته فردوست، باتوجه به ماهیت استعماری حضور آمریکا در منطقه، غفلتی در کار نبوده، بلکه منافع آنها وابسته به وجود یک «دیکتاتور بلامنازع» در ایران بوده است (فردوست، ۱۳۷۰: ۵۶۳).[۱]

ونس جهت توجیه این اتهام که تأکید بر حقوق بشر توسط کارتر، از عوامل زمینه‌ساز و تسریع‌کننده انقلاب ایران بوده، این سیاست را راهکاری جهت رفع کاستی‌های سیاست‌گذاری دولت‌های پیشین عنوان و تصریح می‌کند رویکرد دولت کارتر در خصوص رابطه با ایران همانند رویکرد تمام دولت‌های پیشین آمریکا از جنگ جهانی دوم به بعد بوده است (Vance, 1983: 314)؛ و دولت کارتر تنها خواستار اقداماتی از سوی شاه بود تا بی‌توجهی او به حقوق بشر، «روابط استراتژیک» آمریکا با ایران را مختل نسازد (Vance, 1983: 316).

البته وی از آنجا که نمی‌تواند اقدامات سرکوب‌گرانه رژیم پهلوی را انکار نماید، برای توجیه، آنها را به آموزش‌ندیده بودن پلیس و نیروی نظامی مرتبط ساخته و مدعی است این خشونت‌های پی‌درپی به نفع مخالفان مذهبی تمام می‌شد، زیرا قدرت آنها را در برانگیختن اعتراضات، بیشتر می‌ساخت؛ اما راهکار محمدرضا جهت مهار اعتراضات، وارد ساختن طبقه متوسط جدید در امور سیاسی و اداره مملکت بود تا به این روش اپوزیسیون سوسیال دموکرات سکولار را از مخالفان مذهبی و چپ‌های رادیکال جدا کند (Vance, 1983: 324).

ب) ناکارآمد دانستن سیاست‌های مشاور امنیت ملی کارتر

اما هنگامی که ونس قصد دارد عملکرد خود و نهاد تحت مدیریتش را توجیه کند، ایده تشکیل دولت ائتلافی را به مقامات دولت آمریکا منتسب و اذعان می‌دارد، هم‌فکران او به ویژه در وزارت خارجه قویاً معتقد بودند دوران حکومت استبدادی محمدرضا به سر رسیده و برای نجات حکومت غرب‌گرای وی، شاه باید به طور جدی به تفویض بخشی از قدرت خود به رقبا بیندیشد (Vance, 1983: 327). به عبارت دیگر وی مدعی است آنها علی‌رغم توجه به اهمیت حکومت پهلوی جهت حفظ منافع آمریکا، راه‌حل بحران به وجود آمده را سرکوب سخت تمامی مخالفان ندانسته، بلکه معتقد بودند غرب‌گرایی برخی از مخالفین، آنها را به ظرفیت دولت آمریکا در ایران تبدیل نموده و باید از آنها استفاده کرد. ونس به وجود دیدگاه‌های مخالف در دولت کارتر بر سر موضوع ایران اشاره کرده، مدعی است مخالف رویکرد

---

۱. حسین فردوست در خاطرات خود تصریح می‌کند که «شاه به خواست آمریکایی‌ها یک دیکتاتور بلامنازع بود و آمریکایی‌ها نیز از او توقعی جز این نداشتند» و یک حکومت استبداد مطلقه برای حفظ منافع آنها کارآمدتر بود (ر. ک: فردوست، ***ظهور و سقوط سلطنت پهلوی***، ج ۱، ص ۵۶۳).

برژینسکی و هم‌فکران او در به کار بردن حداکثر قدرت جهت سرکوب مخالفین بوده (Vance, 1983: 328) و اقدامات او در تهیج محمدرضا به اعمال خشونت بیشتر را عامل سردرگم ساختن شاه و ناتوانی او در اتخاذ تصمیمات مقتضی می‌داند (Vance, 1983: 328) به این ترتیب ونس با تبرئه خویش، برژینسکی را در ناکامی کاخ‌سفید در برابر انقلاب ایران سهیم می‌داند.

همچنین برای مبرا ساختن خویش از اتهام ناآگاهی از شرایط ایران که برژینسکی متوجه او و هم‌فکرانش می‌ساخت (Brzezinski, 1983: 359)، معترف است به عقیده وی، به کار بردن خشونت بیشتر باعث از بین رفتن انسجام نیروهای مسلح، به عنوان ابزار نفوذ آمریکا در ایران جدید حتی بدون شاه، بوده است (Vance, 1983: 332) و او که حفظ ایران را در گرو حفظ ارتش می‌دیده از تخریب آن توسط شاه در «تلاشی بیهوده» برای حفظ سلطنتش، «وحشت» داشته است (Vance, 1983: 332) ونس بر همین اساس، اعزام ژنرال هایزر را به ایران جهت حفظ انسجام قوای نظامی و در صورت لزوم، اجرای کودتا موجه می‌داند (Vance, 1983: 336).

وی در تحلیل علل انقلاب، تورم، فساد، سرکوب و اقتصاد رو به زوال را عوامل اصلی راهپیمایی‌های اعتراضی مخالفان حکومت عنوان کرده و تأثیر عامل مذهب را تنها در حد «مغناطیسی» می‌داند که مخالفان را گرد هم جمع ساخته است (Vance, 1983: 324) و معتقد است اگر محمدرضا مدرن‌سازی اجتماعی و اقتصادی را با ایجاد نهادهای سیاسی دموکراتیک توأم می‌کرد، ممکن بود حوادث انقلاب پیش نیاید (Vance, 1983: 324). او نیز مانند سایر مقامات آمریکایی، هرچند به رویکرد ضدآمریکایی اعتراضات معترف است (Vance, 1983: 340)، لکن به سیاست‌گذاری‌های سلطه‌جویانه و استعمارگرایانه آمریکا در ایران به عنوان علت بروز انقلاب، اشاره‌ای نداشته و مدعی است چنانچه آمریکایی‌ها محمدرضا را وادار می‌ساختند در ابتدای بحران، به شیوه‌ای دموکراتیک مخالفان را در قدرت سهیم سازد، شاید انقلابی رخ نمی‌داد (Vance, 1983: 346).

دو. خاطرات ویلیام سالیوان

کتاب ***مأموریت در ایران***،[1] در بردارنده خاطرات ویلیام سالیوان، آخرین سفیر ایالات متحده آمریکا در ایران است. این کتاب هرچند بر گزارشات روزانه نویسنده متکی است، اما نمی‌توان مطمئن بود، جناب سفیر هرآنچه می‌توانسته روایت کند را روی کاغذ آورده باشد. در واقع هرچند سالیوان در مقدمه کتاب، خود را از این اتهام مبرا می‌کند که انگیزه او از انتشار این خاطرات، توجیه عملکردش در دوران مأموریت در ایران بوده (Sullivan, 1981: 7)، لکن تمام تلاش وی در این کتاب توجیه عملکردش در دوران

1. Mission to Iran.

مأموریتش در ایران بوده است؛ لذا نمی‌توان متوقع بود نویسنده در ترسیم وقایع مانند آینه‌ای صادق، واقع‌نمایی کرده باشد، بلکه بنا به ضرورتی که هدفش ایجاب می‌کرده برخی امور را برجسته و به برخی التفاتی نداشته و وقایع انقلاب اسلامی را با جهت‌گیری خاصی در راستای تأمین مقصود خود، ثبت نموده است.

الف) تطهیر پهلوی

مسئله نخست مانند همیشه حمایت از محمدرضا پهلوی، علی‌رغم چهره منفوری است که در سطح جهان به عنوان یک «دیکتاتور ستمگر» داشته است (Sullivan, 1981: 25). ازاین‌رو سالیوان نیز مانند سایر مقامات آمریکایی به تلطیف چهره دیکتاتور پرداخته، او را «فردی ساده، صمیمی و متواضع» (Sullivan, 1981: 54) و «یک دوست نزدیک و متحد قابل اعتماد برای آمریکا» (Sullivan, 1981: 20) توصیف می‌کند و به هیچ عنوان به سراغ تشریح عملکرد حکومت پهلوی در سرکوب اعتراضات نرفته و علی‌رغم حضور در ایران در بحبوحه انقلاب، از کنار آن حوادث می‌گذرد؛ حتی وی مدعی می‌شود محمدرضا در برابر اعتراضات مسامحه کرده و اکیداً مخالف تیراندازی نظامیان به معترضین بوده است (Sullivan, 1981: 212). او معتقد است از آنجا که محمدرضا شخصیتی ذاتاً ضعیف داشته و از اقتدار و استبداد پدرش بی‌بهره بوده، (Sullivan, 1981: 72) در ماه‌های واپسین حکومت خویش فاقد قدرت و روحیه کافی جهت مدیریت شرایط بحرانی ایران بوده (Sullivan, 1981: 196)، لذا دولت آمریکا با تأکید بر حمایت قاطعانه از هر اقدام رژیم پهلوی در راستای حفظ حکومت، به محمدرضا روحیه می‌داد و به اعتراف سالیوان، بقای شاه را اولویت خود می‌دانست (Sullivan, 1981: 170).

ب) توجیه عملکرد دولت آمریکا

لکن به هر حال انقلاب اسلامی و وجهه ضدآمریکایی آن یک حقیقت غیرقابل انکار است؛ ازاین‌رو جناب سفیر در این کتاب سعی دارد دولت آمریکا را از اتهام سلطه بر امور ایران مبرا سازد. لذا اتهام دخالت مستقیم در امور ایران را رد کرده و اراده شخص محمدرضا را مبدأ افعال او می‌داند. مثلاً مدعی است نقش آمریکا در تصمیم محمدرضا برای خروج از ایران و تشکیل دولت ائتلافی تنها در حد توصیه بوده و این تصمیم خود شاه بوده است (Sullivan, 1981: 230) و یا اینکه مدعی می‌شود وی باید در ارائه پیشنهاد به محمدرضا ملاحظات لازم را در نظر می‌گرفته تا خاطر وی را مکدر نسازد، چراکه ممکن بوده تا مدت‌ها اجازه ملاقات با شاه را نیابد (Sullivan, 1981: 71)؛ اما از سویی دیگر اذعان می‌دارد که از ابتدای تصدی پست سفارت، به صورت منظم هر ده روز (Sullivan, 1981: 71) و از زمان شروع دولت شریف امامی تا آخرین روز حضور در ایران، یک روز درمیان با محمدرضا ملاقات داشته است (Sullivan, 1981: 166). البته معترف است دامنه این ملاقات‌ها به شاه و نخست‌وزیر خلاصه نشده،

حتی ملاقات با اعضای کابینه و مقامات دولتی نیز جزو برنامه‌ها و وظایف آقای سفیر بوده است (Sullivan, 1981: 58, 184).

اما هرچند سالیوان مدعی است اوضاع ایران را بهتر از سایر اعضای کاخ سفید درک می‌کند، نوشته‌هایش نشان می‌دهد او نیز درک صحیحی از ماهیت انقلاب ایران نداشته و تحلیل سطحی‌ای از اعتراضات داشته است. او ریشه نارضایتی‌ها را اقتصاد ناسالم و فاسدی دیده که قادر نبود برنامه‌های توسعه مدنظر شاه را اجرایی سازد (Sullivan, 1981: 31)؛ مشکلی که علی‌رغم هشدارهای وی، نه شاه آن را جدی می‌گرفت، نه دولت کارتر (Sullivan, 1981: 69).

ج) متهم ساختن کارتر

البته از آنجا که سالیوان به عنوان سفیر، نماینده و مجری منویات دولت آمریکا در ایران محسوب و در عدم موفقیت کارتر در حفظ ایران، سهیم دانسته شده و حتی عملکردش مورد نقد کارتر بوده است، (Carter, 1982: 446) او نیز با هدف توجیه خود، سیاست دولت کارتر در مواجهه با انقلاب اسلامی را مورد نقد قرار داده و ریشه شکست آمریکا را ضعف درونی و عدم هماهنگی دولت کارتر می‌داند و معتقد است کارتر نفوذی بر وزارت خارجه نداشته (Sullivan, 1981: 23) و شناختش از شرایط ایران ناکافی بوده است (Sullivan, 1981: 236). همچنین مدعی است بدبینی شخص برژینسکی نسبت به اطلاعات و تحلیل‌های او سبب می‌شده نظراتش، مورد توجه کارتر قرار نگرفته (Sullivan, 1981: 204)، پیشنهاد او مبنی بر برقراری ارتباط با مخالفین «میانه‌رو» مانند نهضت آزادی و ایجاد سازش میان آنها و ارتش با بی‌مهری مواجه شده و درست برخلاف ایده او ژنرال هایزر به منظور آماده‌سازی نیروهای مسلح جهت مقابله با مخالفان به ایران مأمور می‌شود (Sullivan, 1981: 238). وی مدعی است این امر مبدأ تعارضات در سیاست‌گذاری آمریکا در قبال انقلاب ایران شده، به نحوی که تناقض در دستورات ابلاغی به وی و هایزر به حدی گسترش می‌یابد که گویا از سوی مقامات دو کشور متفاوت صادر شده‌اند (Sullivan, 1981: 230).

سالیوان معتقد است تسری این ناهماهنگی به پیام‌هایی که شاه از آمریکا دریافت می‌کرد سبب شد او نیز در اتخاذ تصمیمات سردرگم و مأیوس گشته، نتواند در برابر مخالفان به اقدام مؤثر دست زند (Sullivan, 1981: 197). او می‌گوید به شدت با سیاست‌های دولت مخالف و به آن معترض بوده است و ضعف و ناهماهنگی درونی دولت کارتر را سبب اتخاذ سیاستی غلط در مواجهه با محمدرضا پهلوی پس از پیروزی انقلاب ایران می‌داند که موجبات تسخیر سفارت آمریکا در ایران و بازداشت اعضای آن را فراهم آورده است (Sullivan, 1981: 276). سرانجام نیز این اختلافات سبب می‌شود سالیوان از تصدی

پست سفارت در ایران، استعفا داده و حتی به ادامه همکاری خویش با دولت آمریکا نیز خاتمه دهد. (Sullivan, 1981: 285).

۳. خاطرات مقامات شورای امنیت ملی

یک. خاطرات برژینسکی

زوبیگنو برژینسکی،[1] مشاور امنیت ملی دولت کارتر، خاطرات خود از دوران تصدی مسئولیت در دولت کارتر را در کتابی تحت عنوان ***قدرت و اصول***[2] به رشته تحریر درآورده و در بخشی از این کتاب به وقایع انقلاب ایران پرداخته است. او در این کتاب، برخلاف سایر مقامات آمریکایی که خاطرات آنها پیش از این مورد بررسی قرار گرفت، به مسائل ایران، شرایط و اوضاع اقتصادی و سیاسی، ماهیت اعتراضات و علت‌یابی انقلاب توجه زیادی نداشته، به چند اشاره کوتاه اکتفا می‌کند و صرفاً از دریچه خطری که متوجه منافع آمریکا شده، به مسئله می‌نگرد. در نوشته‌های او انقلاب ایران یک بحران اساسی است که با کوتاهی برخی مقامات دولت کارتر، توانسته منافع آمریکا را به بدترین وجه به خطر بیندازد. گویا تنها هدف برژینسکی از نگارش خاطراتش، متهم ساختن دیگران بوده است. او در این کتاب سعی دارد تلاش خود به عنوان مشاور امنیت دولت کارتر را در مهار این بحران به تصویر کشیده و خویش را از اتهام کم‌کاری در مقابله با انقلاب ایران، مبرا سازد.

الف) توجیه حمایت آمریکا از دیکتاتوری پهلوی

برژینسکی نیز هرچند به ناهمخوانی سیاست حقوق بشر کارتر با تداوم حمایت از دیکتاتوری محمدرضا پهلوی معترف است، اما با توجه به موقعیت راهبردی ایران در منطقه خلیج فارس و اهمیت حکومت شاه در راستای حفظ منافع آمریکا، اذعان می‌دارد منافع آمریکا ایجاب می‌کرد آنها از استبداد پهلوی حمایت کنند؛ چراکه به عقیده آنها، عدم تمرکز قدرت در دست شاه، ثبات داخلی ایران را از هم پاشیده و منافع آمریکا را تهدید می‌کرد (Brzezinski, 1983: 357). لذا وی تحولات انقلابی را «تهدیدات استراتژیک» برای منافع آمریکا دیده و معتقد است انقلاب ایران بزرگ‌ترین شکست دولت کارتر بود. (Brzezinski, 1983: 358).

وی معترف است تنها راه‌حل نظامی را برای حل بحران ایران و جلوگیری از سقوط کامل حکومت پهلوی، مؤثر می‌دانسته (Brzezinski, 1983: 358)؛ زیرا به عقیده وی دولت آمریکا به سبب فقدان اطلاعات و آگاهی کافی نسبت به عمق تحولات در ایران و ناچیز شمردن قدرت جریان اسلام‌گرا که وی

1. Zbigniew Brzezinski.
2. The Power and Principle.

آن را «بنیادگرایی اسلامی» می‌نامد، به طور «ناگهانی» متوجه حقیقت ماجرا شده و زمان برای برگزیدن راه‌حل‌های سیاسی و تشکیل دولت ائتلافی از دست داده بود (Brzezinski, 1983: 394). البته او مدعی است پیش از اوج‌گیری اعتراضات انقلابی، این هشدار را به کارتر داده که فشار کاخ سفید به شاه برای لیبرالیزه‌سازی حکومتش موجب شده او جهت برآوردن انتظارات آمریکا، اراده خود را برای کنترل مؤثر اوضاع از دست بدهد (Brzezinski, 1983: 362).

ب) مقصر دانستن برخی مقامات دولت کارتر

برژینسکی به اختلاف دیدگاه مقامات دولت کارتر در مواجهه با انقلاب ایران اشاره کرده (Brzezinski, 1983: 362) و آن را عامل مهمی در عدم موفقیت در مهار بحران ایران می‌داند و مدعی است ایالات متحده آن‌چنان‌که باید شاه را مورد حمایت قرار نداد، درحالی‌که حکومت وی به قدر کافی مشروعیت داشت تا ایالات متحده برای حمایت از آن دست به اقدامات قاطع‌تری بزند (Brzezinski, 1983: 395). وی مدعی است عکس‌العمل دولت کارتر در قبال تحولات ایران و نوع راهنمایی‌هایی که به شاه ارائه می‌شد با توجه به اختلاف نظرهایی که در دولت بود و عدم اجبار شاه به استفاده قاطعانه از ابزار نظامی، سبب شد محمدرضا در اخذ تصمیمات لازم دچار تردید شده و از کنترل مؤثر اوضاع ناتوان بماند (Brzezinski, 1983: 394). همچنین مدعی است آمریکا بعد از عزیمت شاه نیز با تمرکز بر حمایت از بختیار، وقت را برای اجرای نقشه کودتا از دست داد (Brzezinski, 1983: 396).

از آنجا که هدف برژینسکی در این کتاب، انتقاد عملکرد مخالفان خود در دولت کارتر بوده، ابایی ندارد که از نقش مستقیم آمریکا در اتخاذ سیاست دربار پهلوی پرده بردارد؛ لذا تصریح می‌کند هنگامی که برای کاخ سفید محرز گشت ترک ایران از سوی شاه به نفع آمریکا خواهد بود، وی را به این کار تشویق و ژنرال رابرت هایزر را جهت انسجام‌بخشی به ارتش پس از عزیمت شاه (Brzezinski, 1983: 376) و طرح‌ریزی برای کودتا علیه انقلابیون (Brzezinski, 1983: 387) به ایران اعزام نموده است.

به علاوه از نگاه وی، امام خمینی، به عنوان رهبر انقلابی که به زیاده‌خواهی‌های آمریکا و استبداد و وابستگی محمدرضا اعتراض دارد، مطرح نیست، بلکه او ایشان را تهدیدی برای منافع آمریکا می‌بیند که دولت کارتر بایستی به هر قیمتی ولو اقدام نظامی و کودتا، مانع به قدرت رسیدن او در ایران شده (Brzezinski, 1983: 382)، به کمک ارتش از تشکیل دولتی «میانه‌رو» و غرب‌گرا حمایت می‌کرد (Brzezinski, 1983: 379). وی حتی به توطئه مشترک بختیار و دولت کارتر برای قتل امام خمینی نیز در راستای منافع آمریکا معترف است (Brzezinski, 1983: 388) و به صراحت از ناتوانی دولت کارتر در انجام کودتا علیه دولت انقلابی، حتی تا مدت‌ها پس از پیروزی انقلاب اسلامی و شکست رسمی

بختیار، متأسف بوده، معترف به «احساس افسردگی» است (Brzezinski, 1983: 393). به عقیده او، هرچند دولت کارتر در این ناکامی نقش داشته، اما مسئولیت اصلی را متوجه شاه می‌داند که اراده لازم برای اجرای راهکارهای مدنظر وی را نداشته است (Brzezinski, 1983: 398).

دو. خاطرات گری سیک

گری سیک،[1] کارمند شورای امنیت ملی، معاون برژینسکی و مشاور ارشد کاخ سفید در زمینه ایران در دولت کارتر، خاطرات خود از انقلاب اسلامی ایران را در کتابی با عنوان ***همه چیز فرومی‌ریزد: رویارویی سرنوشت‌ساز آمریکا با ایران***[2] به رشته تحریر درآورده است. به گفته نویسنده در پیشگفتار، این کتاب بر پایه تجارب شخصی وی، پرونده‌های شورای امنیت و سایر سازمان‌های دولتی و خاطرات مقامات کاخ سفید، نگارش یافته است.

پرسش اصلی که به نظر می‌رسد سیک خود را با آن مواجه دیده و کتاب خویش را با مقدمه‌چینی برای پاسخ به آن آغاز نموده است، مقایسه موفقیت آمریکا در مهار نهضت نفت و تجربه کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ در برابر تجربه ناموفق مواجهه با انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ است؛ پرسشی که پیش‌روی سایر مقامات دولت کارتر و سیاستمدارن و بدون تردید انگیزه اصلی آنها برای نگارش و انتشار خاطراتشان بوده است؛ اما دیگران مانند وی برای پاسخ، به بررسی تحولات دهه ۱۳۳۰ ایران، نپرداخته‌اند.

الف) توجیه سیاست‌های آمریکا در قبال ایران

سیک به منظور توجیه ناکامی دولت کارتر، به تحلیلی روان‌شناختی روی آورده تا اتهام دخالت و سلطه‌گری در ایران را از وجهه آمریکا بزداید. به این منظور او به سراغ پیشینه روابط ایران و آمریکا در جریان نهضت نفت می‌رود. البته وی در روایت وقایع کودتای ۲۸ مرداد صادق نیست و مدعی است کودتا علیه دولت مصدق، از حمایت مردمی برخوردار بوده (Sick, 1985: 6) و آمریکا تا سال ۱۹۵۳ (۱۳۳۲) نقش خیرخواهانه در قبال ایران داشته، امیال استعماری بریتانیا و شوروی را کنترل کرده است؛ اما خاطره آن وقایع در ذهن ایرانیان سبب شده بود آنها در جریان انقلاب ۱۹۷۹، شاه را دست‌نشانده آمریکا بدانند، درحالی‌که این مسئله برای مقامات آمریکایی به فراموشی سپرده شده بود[!] (Sick, 1985: 7).

او حتی برخلاف باور عمومی که شاه را وابسته به آمریکا می‌دانست، ادعا می‌کند دولت‌مردان آمریکایی محمدرضا را در آن مقطع، حاکمی توانمند و قدرتمند می‌دیدند که به راحتی قادر به مدیریت مسائل است. در واقع تصویر شاه در سال‌های دهه ۱۹۷۰، در ذهن دولت‌مردان آمریکایی با دو دهه قبل،

1. Gary Sick.
2. All Fall Down: America's fateful encounter with Iran.

متفاوت بود؛ زیرا کارمندان آن دو دهه که شاه را حاکم جوانی بدبخت، با موقعیتی متزلزل و مردد در برابر حوادث تند می‌دانستند، همه بازنشست شده بودند و در دهه ۱۹۷۰ همه مقامات کاخ سفید شاه را خوش‌فکر و دارای تسلط کامل می‌دیدند (Sick, 1985: 20). بدون تردید او با این بیان قصد دارد ضعف دولت کارتر و انفعال آن را در برابر انقلاب ایران توجیه و متوجه محمدرضا کند. ازاین‌رو با اشاره به گزارش سازمان سیا در اوت ۱۹۷۸ و برآوردهای آن از وضعیت ایران که مدعی بود «ایران در وضعیت انقلابی یا حتی قبل انقلاب نیست» (Sick, 1985: 90)، و نیز مقاله این سازمان درمورد ارزیابی قدرت مدیریت بحران محمدرضا پهلوی که مدعی بود شاه از توان فکری لازم جهت کنترل اوضاع برخوردار است، این ارزیابی‌ها را تعجب‌برانگیز و از نظر دروغ‌پردازی در میان گزارشات دولتی آمریکا در رتبه اول می‌داند (Sick, 1985: 91). لذا مدعی است عملکرد محمدرضا در مدیریت بحران اعتراضات ۱۹۷۹، بسیاری از مقامات آمریکایی را به این باور رساند که تصورشان از وی غلط و شاه اساساً سست اراده بوده و به خاطر موقعیت اقتصادی کشورش، قدرتمند به نظر می‌رسیده است (Sick, 1985: 97).

سیک به نگرانی محمدرضا از انتخاب کارتر به عنوان رئیس‌جمهور آمریکا و دو سیاست «حقوق بشر» و «کاهش فروش تسلیحات» که شوکی به محمدرضا وارد ساخت اشاره می‌کند؛ اما تصریح می‌کند دولت کارتر تمام تلاش خود را نمود تا شاه را از تداوم حمایت‌ها از او مطئن سازد (Sick, 1985: 22).

سیک نیز به اهمیت جایگاه ایران به عنوان یک متحد قوی و قابل اعتماد در منطقه حیاتی خلیج فارس برای آمریکا معترف است و اذعان می‌دارد این جایگاه آن‌قدر مهم بود که سبب شود دولت کارتر از برخی سیاست‌های خود در زمینه حقوق بشر و فروش تسلیحات در قبال ایران چشم بپوشد (Sick, 1985: 25)؛ اما به گفته وی دو موضوع مانع می‌شد خاطر شاه از جانب دولت کارتر کاملاً راحت باشد: نخست عملکرد خشن حکومت پهلوی در مقابله با مخالفان و معمول بودن شکنجه در دهه ۱۹۷۰ و دوم انعکاس این عملکرد خشن در مطبوعات آمریکایی (Sick, 1985: 23). به عبارت دیگر سیک با تأکید بر روشن بودن اهمیت ایران و جایگاه شاه برای تمام مقامات دولت کارتر (Sick, 1985: 14) و حمایت قاطع آمریکا از شاه (Sick, 1985: 25)، مدعی است محمدرضا متوجه این واقعیت نبوده و با تردید خود در مواجهه با مخالفان، فرصت‌سوزی کرده است.

ب) تحریف شخصیت رهبر انقلاب

او امام خمینی را فردی سرسخت تصویر کرده، عامل پیروزی و نفوذ کلام ایشان را به این سرسختی نسبت می‌دهد (Sick, 1985: 83) و مدعی می‌شود ایشان، بر خلاف بازرگان و دیگر انقلابیون، نگران قتل‌عام معترضان توسط ارتش نبوده (Sick, 1985: 84)، حتی راهبردش جهت شکستن پیوند ارتش با شاه،

قربانی ساختن بی‌حساب پیروانش بوده است (Sick, 1985: 85) و همین عزم راسخ سبب می‌شد امام با سخنرانی‌ها و پیام‌های خود از پاریس موجبات تشدید اعتراضات و اعتصابات را فراهم آورده و سلطنت را به چالش بکشد (Sick, 1985: 58).

اما در مقابل، او شاه را فردی مصالحه‌جو توصیف می‌کند که در پی ایجاد نهادهای سیاسی جدید بود تا بتواند زمینه انتقال آرام قدرت به پسرش را فراهم آورد (Sick, 1985: 23) و با سرکوب سخت مخالفین و تشکیل حکومت نظامی، مخالف و راه‌حل را مشارکت دادن مخالفان در دولت می‌دیده است (Sick, 1985: 62) و قادر به موضع‌گیری قاطع در برابر مخالفان نبوده است (Sick, 1985: 77). سیک حتی مدعی است، ازهاری رئیس دولت نظامی که نهایتاً شاه با تشکیل آن موافقت می‌کند نیز فردی آرام بوده و از صلابت لازم برای برخورد با مخالفان بی‌بهره و مخالف اقدامات خشونت‌آمیز بوده است (Sick, 1985: 81).

سیک انتقادی را نیز متوجه سالیوان می‌سازد تا نشان دهد عملکرد او به عنوان سفیر و نماینده دولت آمریکا در تهران بر تردید شاه بی‌تأثیر نبوده است. او مدعی می‌شود سالیوان با صدور بیانیه حمایت‌آمیز مقامات بلندپایه دولت کارتر از شاه، مخالف و معتقد بود آمریکا باید سیاست سکوت در پیش گرفته، به دنبال برقراری ارتباط با مخالفین باشد و زمینه را برای روی کار آوردن دولتی میانه‌رو آماده سازد (Sick, 1985: 60).

سیک برای نشان دادن انحرافی که در تحلیل مسائل ایران میان برخی اندیشمندان و دولت‌مردان آمریکایی وجود داشته، به مقاله جیمز بیل درمورد ریشه‌های انقلاب ایران، اشاره می‌کند. براساس پیش‌بینی بیل، جبهه ملی و طبقه متوسط غربگرا، عنصر اصلی مسلط بر انقلاب و تعیین‌کنندگان اصلی خط مشی دولت انقلابی بوده و روحانیون به طور مستقیم وارد سیاست نخواهند شد (Sick, 1985: 113)؛ لذا حکومت پس از انقلاب به غرب گرایش داشته، برای منافع آمریکا خطری ایجاد نخواهد کرد. او این نگاه خوش‌بینانه که بر وزارت امورخارجه دولت کارتر نیز حاکم بود را به کوته‌بینی، عدم توجه به نقش مذهب و نهادهای مذهبی در ساماندهی طبقات فقیر و نظرات آیت‌الله خمینی در باب حکومت اسلامی، متهم می‌کند (Sick, 1985: 113) و تلویحاً این نگاه را عامل شکست سیاست‌های دولت کارتر در مهار انقلاب ایران می‌داند.

۴. ویژگی‌های تاریخ‌نگاری آثار بررسی‌شده

چنانچه گفته شد در خاطرات و نوشته‌هایی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت، هدف بیش از آنکه نقل صادقانه وقایع تاریخی باشد، دست و پا کردن بهانه‌هایی جهت توجیه عملکردهای مدنظر نویسندگان بوده است. این رویکرد سبب بروز ویژگی‌های خاصی به لحاظ تاریخ‌نگاری در این آثار شده، نویسندگان را

به خلق روایت‌های جانبدارانه و حتی نامعتبر واداشته تا زمینه توجیه را برای آنها فراهم آورد. این ویژگی‌ها را می‌توان این‌گونه برشمرد:

یک. تلطیف دیکتاتوری پهلوی

در این خاطرات به منظور حل تعارض ذاتی میان شعار فریبنده «حقوق بشر» و عملکرد دولت کارتر در حمایت از حکومت پهلوی، تلطیف چهره محمدرضا به عنوان دیکتاتوری خشن به صورت جدی دنبال می‌شود، به نحوی که شاه ایران در آینه این خاطرات، بیش از آنکه سلطانی مستبد سرکوبگر باشد، حاکمی مسالمت‌جو است که سعی دارد در برابر خشونت‌طلبی مخالفان خود تا حد امکان از خون‌ریزی و سرکوب خشن پرهیز داشته، به راهکارهای سیاسی و دموکراتیک پایبند بماند.

دو. ارائه تصویر خشن و غیرمنطقی از امام خمینی و انقلابیون

در مقابل ارائه تصویری از شاه دموکرات، در این خاطرات چهره امام خمینی و انقلابیون طرفدار ایشان، به صورتی خشن و غیرمنطقی به تصویر کشیده می‌شود. این نوشته‌ها بر مبنای این بهانه که سرکوبگری رژیم پهلوی تنها به نفع معترضان تندرو تمام می‌شد (Carter, 1982: 438)، مدعی هستند در برابر رویه مسالمت‌جویانه محمدرضا، امام خمینی سعی در به آشوب کشیدن اعتراضات داشته و مانع به ثمر نشستن تلاش‌های سیاسی حکومت می‌شد و با بهره‌گیری از همین رویه سرسختانه مبارزه خویش را به نتیجه رساند. لذا شعار حقوق بشر ایجاب می‌کرد دولت کارتر جانب شاه را در این منازعات بگیرد. تأکید بر عدم دخالت در امور ایران و ارائه تصویری خشن و ضد حقوق بشر از حکومت انقلابی، این باور را در مخاطب به وجود می‌آورد که سیاست‌گذاری دولت کارتر، هرچند نتیجه‌بخش نبوده، اما بر سبیل صحیح جریان داشته است.

سه. مقصر دانستن دیگری

دغدغه تخریب جایگاه حزبی و آینده سیاسی، این افراد را واداشته در ثبت خاطرات، سعی در توجیه تدابیر و عملکرد خود و مقصر نمایاندن دیگران داشته باشند. چنانچه کارتر در خاطراتش، مقامات وزارت خارجه و به طور ویژه سالیوان را به عدم فرمانبرداری از دستورات خود متهم می‌سازد. همچنین سالیوان و ونس، موضع‌گیری و عملکرد برژینسکی را عامل سردرگمی محمدرضا و ناتوانی او در اتخاذ تصمیمات صحیح در بحران مخالفت‌ها می‌دانند. برژینسکی نیز در خاطرات خود با انتقاد از مقامات وزارت خارجه، آنها را به عدم درک صحیح از بحران ایران و از دست دادن فرصت نجات حکومت محمدرضا، متهم می‌سازد.

چهار.تحلیل سطحی از انقلاب ایران

در این نوشته‌ها یا از چرایی انقلاب ایران سخنی نرفته و یا تحلیل‌هایی مختصر و سطحی ارائه شده و نکته مهم آنکه این افراد هیچ التفاتی به تأثیر سلطه‌گری آمریکا در ایجاد نارضایتی‌ها، نداشته‌اند. در این نوشته‌ها عمدتاً بر دو عامل اقتصاد ضعیف و فاسد و همچنین عدم توسعه سیاسی به‌عنوان علل بروز نارضایتی‌ها تأکید شده و عامل مذهب و نارضایتی‌ها از بروز نامتعارف مظاهر تمدن غرب، تنها به عنوان محرک اعتراضات و عامل گسترش آن در سراسر کشور و نیروی تجمیع‌ساز معترضین (Vance, 1983: 324) مورد توجه قرار گرفته است.

پنج. تفاسیر گوناگون از چرایی عدم موفقیت دولت کارتر

اینکه چرا دولت کارتر از مهار انقلاب ایران ناتوان ماند، دغدغه اصلی افرادی است که خاطراتشان در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است. پاسخ این افراد با توجه به اختلاف دیدگاهی که میان مقامات ارشد دولت کارتر در مورد مهار اعتراضات در ایران وجود دارد، متفاوت است.

هرچند که کارتر در خاطراتش انتقاداتی را متوجه وزارت امورخارجه دولتش می‌کند، اما از آنجایی که اشتباهات زیردستانش، متوجه او نیز می‌شده، او و همچنین مشاور و «دست راستش»، همیلتون جردن، در خاطرات خود مانع اصلی را مخالفان، به‌خصوص امام خمینی، معرفی می‌کنند که با سرسختی، راه سازش‌ناپذیری را در پیش گرفته و راه را بر تمام راهکارهای سیاسی بسته بودند.

از منظر ونس و سالیوان، به عنوان مقامات وزارت امورخارجه، حفظ ایران از حفظ شاه مهم‌تر بوده و از آنجا که مردم ایران دیگر حاضر به پذیرش حکومت استبدادی نبودند و زمینه برای حل بحران به شیوه سیاسی فراهم بود، لازم بود دولت کارتر با کنار آمدن با انقلاب و ایجاد ارتباط با مخالفان میانه‌رو، شرایط تثبیت حکومتی مشروطه و غرب‌گرا را فراهم آورده، با حمایت قاطع از شاه، منافع آمریکا را در حکومت پس از انقلاب به خطر نیندازند. لذا این افراد در روایت خود از اقدامت شاه او را آماده پذیرش چنین طرحی می‌دانند؛ اما مدعی هستند لجاجت برژینسکی در حفظ شاه، اختلاف درونی دولت و عدم قاطعیت کارتر در انتخاب راه‌حل صحیح سبب آشفتگی و ناتوانی محمدرضا در انجام این طرح شد.

اما از نگاه برژینسکی و سیک، حکومت شاه به اندازه کافی واجد مشروعیت بود که دولت کارتر بتواند از آن با تمام توان حمایت کند. برژینسکی جایگاه شخص محمدرضا را در حفظ منافع آمریکا حیاتی دانسته و معتقد بود باید به هر قیمتی ولو مداخله نظامی، حکومت وی را حفظ کرد؛ اما فقدان اطلاعات و آگاهی کافی مقامات دولت کارتر نسبت به عمق تحولات در ایران و ناچیز شمردن قدرت جریان اسلام‌گرا، سبب غافلگیری آمریکایی‌ها شده است و آنها با اتخاذ راهکار دیرهنگام دولت ائتلافی، فرصت نجات حکومت محمدرضا را از دست دادند.

نتیجه

بازخوانی این خاطرات، مبین این نظر است که علی‌رغم تفاوت در بهانه‌ها و دست‌آویزهایی که به عنوان علل شکست دولت کارتر در مواجهه با انقلاب اسلامی در این آثار بیان شده، رویکرد آنها در ثبت وقایع انقلاب، ارائه توجیهی مناسب جهت دور ساختن اتهامات وارد شده به عملکرد نویسندگان آنهاست و نه بیان حقایق تاریخی. در واقع عظمت انقلاب اسلامی و شدت ضربه‌ای که این حادثه عظیم بر منافع حیاتی آمریکا در منطقه راهبردی خلیج فارس وارد ساخت، طراحان و مجریان ارشد سیاست‌های دولت کارتر در قبال ایران را بر آن داشت تا به منظور توجیه عملکرد ناموفق خود در مهار خیزش انقلابی مردم ایران، از ابزار خاطره‌نگاری بهره جسته، حتی به قیمت تحریف تاریخ در بسیاری از موارد روایت ناصادقانه از وقایع انقلاب اسلامی ایران ارائه دهند.

منابع و مآخذ

۱. ***اسناد لانه جاسوسی. شماره ۱۲: دخالت‌های آمریکا در ایران (۳)***. مرکز اسناد لانه جاسوسی. (بی‌تا).

۲. ایزدی، فؤاد و سایرین (۱٤۰۰). واکاوی مسئله چراغ سبز دولت کارتر به صدام بر اساس اسناد تازه منتشر شده وزارت خارجه آمریک». ***فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس***. ۷ (۳).

۳. سعید، بابی (۱۳۷۹). ***هراس بنیادین: اروپامداری و ظهور اسلام گرایی***. ترجمه غلامرضا جمشیدی‌ها. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

٤. بیل، جیمز ای. (۱۳۷۱). ***شیر و عقاب: روابط بدفرجام ایران و آمریکا***. ترجمه فروزنده برلیان (جهانشاهی). تهران: نشر فاخته.

۵. توکلی، یعقوب (۱۳۸۷). ***سبک‌شناسی تاریخ‌نگاری معاصر***. قم: مؤسسه اندیشه و فرهنگ اسلامی.

٦. حاجتی، میراحمدرضا (۱۳۹۳). ***عصر امام خمینی***رحمه‌الله. قم: بوستان کتاب.

۷. حجاریان، سعید (۱۳۷۵). تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر نظریات علوم اجتماعی. ***فصلنامه حضور***. ٤ (۳).

۸. خمینی، روح‌الله (۱۳۸۹). ***صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی***. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

۹. فراتی، عبدالوهاب (۱۳۷۹). ***رهیافت‌های نظری بر انقلاب اسلامی (مجموعه مقالات)***. قم: دفتر نشر معارف.

۱۰. فردوست، حسین (۱۳۷۰). ***ظهور و سقوط سلطنت پهلوی***. تهران: اطلاعات.

11. Brzezinski, Zbigniew, ***The Power and Principle***, London: Butler & Tanner Ltd, 1983.

12. Carter, Jimmy, ***Keeping Faith: Memoirs of a President***, London: William Collins Sons, 1982.
13. Jordan, Hamilton, ***Crisis: the last year of the carter presidency***, New York: Berkly Books, 1983.
14. Leden, Micheal, & Lewis, William, ***Debacle: The American Failure in Iran***, New York: Alfred A. Knopf, 1981.
15. Lyman, Hamilton Jordan, Carter's right hand, dies at 63, ***The New York Times***, February 18, 2010.
16. Sick, Gary, ***All Fall Down: America's fateful encounter with Iran***, London: I. B. Tauris & Co. Ltd., 1985.
17. Sullivan, William H., ***Mission to Iran***, New York: Norton & Company, 1981.
18. Vance, Cyrus, ***Hard Choices: Critical years in America's foreign*** policy, New York: Simon and Schuster, 1983.
19. https://www.theguardian.com/world/2016/jun/10/ayatollah_khomeini_jimmy_carter_administration_iran_revolution
20. https://www.bbc. com/persian/articles/c8782g8jpn3o
21. https://www.radiofarda.com/a/carter_s_policy_towards_iran_before_and_after_1979_revolution/32877722.html